

Wichrowski, Zbigniew

Średniowieczny topór z Goraja, pow. Biłgoraj, woj. lubelskie

Archeologia Polski Środkowowschodniej 5, 212-214

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ZBIGNIEW WICHROWSKI

ŚREDNIOWIECZNY TOPÓR Z GORAJA, POW. BIŁGORAJ, WOJ. LUBELSKIE

W kwietniu 1999 r. mieszkaniec Goraja przekazał w trakcie inspekcji archeologicznej prowadzonej przez pracowników Muzeum Regionalnego w Kraśniku, topór żelazny wydobyty przypadkowo podczas prac budowlanych na swojej posesji niedaleko kościoła parafialnego. Według relacji odkrywcy topór miał się znajdować na głębokości 2 metrów w czarnej, spalonej ziemi. Znalazca nie pamiętał, czy obok topora znajdowały się jeszcze inne przedmioty.

Topór ma generalnie prostokątną osadę o płaskim obuchu, zwężającą się lekko w kierunku ostrza, ściankach bocznych nieznacznie zaokrąglonych, bardziej w miejscu przejścia w szyjkę. Ścianki osady nierównej grubości zwężają się ku górze, światło osady w górnej części o wym. 48x37 mm, w dolnej 45x34 mm. Szyjka długa, wąska przechodzi w szerokie żełżece o długiej opuszczonej brodzie i zaokrąglonym ostrzu. Na ostrzu widoczne jest jedno większe i jedno minimalne zagłębienie, które mogły powstać od uderzenia w twarde, wąski przedmiot. Długość całkowita okazu wynosi 170 mm, szer. ostrza 144 mm, najmniejsza szerokość szyjki 22 mm, szer. osady 52 mm (nomenklatura i miejsca pomiarów wg M. Głosek 1996). Okaz jest nieznacznie asymetryczny, ostrze lekko odchylone od osi. Na całym egzemplarzu widać ślady niestarannego skucia, zwłaszcza na osadzie. Intencjonalne zapewne rozszerzenie osady miało zapewnić lepsze osadzenie toporzyska. Nie zaobserwowano żadnych znaków na powierzchni, a niewielki zakres procesów korozyjnych nie powinien ich zniszczyć, gdyby egzemplarz był sygnowany. Topór jest bardzo dobrze zachowany. W trakcie wstępnej konserwacji przeprowadzonej w Muzeum Regionalnym w Kraśniku, niewielki ubytek nastąpił tylko w mocno skorodowanej części obucha.

Topór z Goraja odpowiada typowi Vd wyróżnionemu przez A. Nadolskiego (1954, s. 146) dla broni obuchowej z X-XII wieku, o znacznie jednak szerszej chronologii. M. Głosek w opracowaniu broni późnośredniowiecznej z terenu Polski znajduje 10 zróżnicowanych egzemplarzy zaliczanych do typu Vd (M. Głosek 1996, s. 35 i n.). Wśród nich niemal analogiczne formy różniące się minimalnie wymiarami i proporcjami pochodzą z Krakowa i Przeworska (j. w., nr kat. 35 i 78, tabl. XI: B, E).

Większość egzemplarzy typu Vd ma dość szeroką chronologię w granicach XIII-XV w. Egzemplarz z Krakowa-Rakowic pochodzi z połowy XIV wieku. Znalezione zostały w kontekście innych przedmiotów świad-

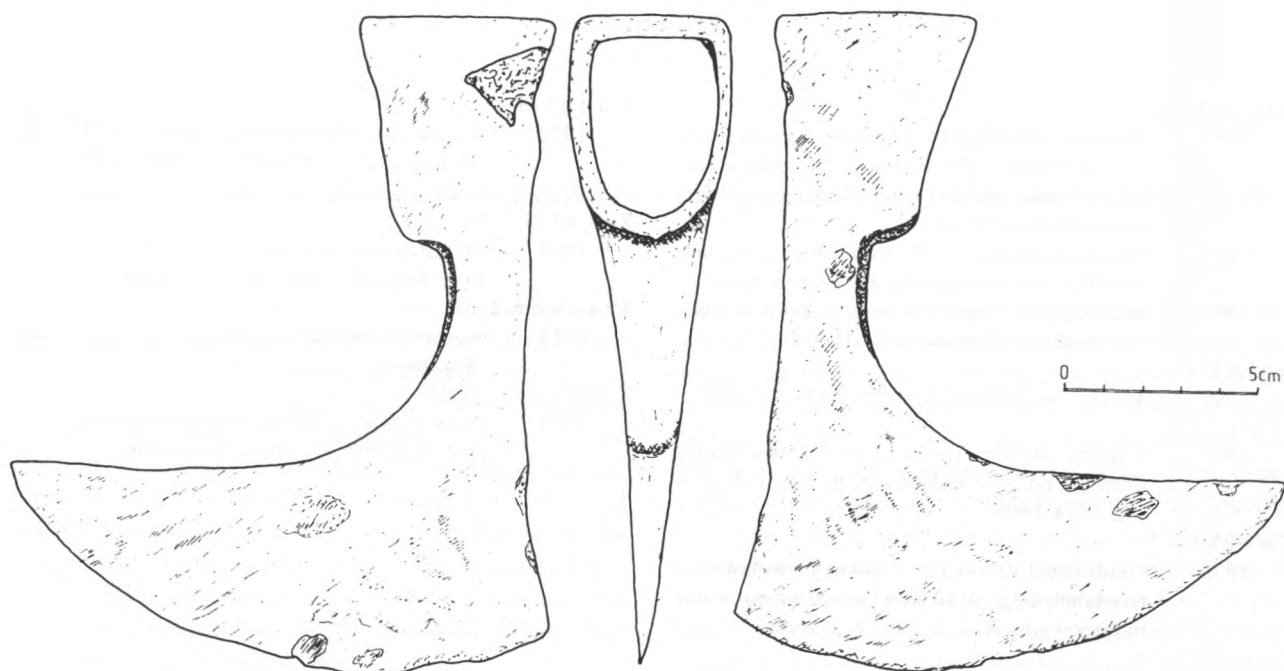
czących niezbitcie o jego militarnym przeznaczeniu (M. Głosek 1990, s. 138, 502, ryc. 21, 22). Podobne okazy ze zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie i Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie datowane na XIV wiek przedstawia Z. Żygulski Jun. (1982, ryc. 37, 38).

Wydaje się, że topór z Goraja datować można od końca XIII do początków XV wieku jako okaz bojowy, łączący cechy broni obuchowej wczesnośredniowiecznej z klasycznymi XV-wiecznymi toporami o przedłużonej osadzie. Brak oznakowania, uważany nieraz za cechę wcześniejszą występującą do XIII wieku (M. Głosek 1996, s. 36) i pewna niestaranność wykończenia, nie muszą wcale świadczyć o wcześniejszej pozycji chronologicznej, lecz o warsztacie masowej produkcji dla potrzeb uzbrojenia. Zbliżone okazy znajdowane są na terenie grodzisk i zamków (Bolesławiec) często zniszczonych w trakcie najazdów (Plemięta, Siedlątków: M. Głosek, s. 138 nn.). Może to świadczyć o ich militarnym charakterze. Dla określenia chronologii i funkcji tego typu egzemplarzy, istotne są też przedstawienia ikonograficzne, jak chociażby postać rycerza z analogicznym toporem ze sceny bitwy pod Legnicą z iluminowanej legendy o św. Jadwidze z 1451 r., czy topór przedstawiony na tryptyku z Trzebuni koło Myślenic z około 1420 roku (M. Głosek 1996, s. 36-37, ryc. 4, 5).

Przytaczane relacje źródłowe zdają się wskazywać, że była to powszechnie używana broń średniowieczna, zwłaszcza przez piechotę, ale również przez rycerstwo, np. w bitwie pod Grunwaldem (M. Głosek 1990, s. 138-139; 1996, s. 78).

Nie bez znaczenia dla określenia chronologii i funkcji znaleziska z Goraja jest jego lokalizacja.

W 1377 r. gród Goraj, inaczej zwany Łada, z dużym kompleksem dóbr przechodzi na własność Dymitra i Iwana. Prawdopodobnie jest to potwierdzenie wcześniejszego nadania, bowiem Dymitr pisze się „de Łada i de Goraj” już w 1362 r. (M. Stankowa 1975, s. 2) oraz w 1373 r. (A. Sochacka 1987, s. 27). Już w 1379 r. erygowana została parafia. Do tej pory nie został zlokalizowany najstarszy zamek, czy gród wzmiankowany w 1377 roku, nie ustalono też jego początków. Na ogół sugeruje się metrykę XIV-wieczną z czasów Kazimierza Wielkiego (G. Jawor 1998, s. 57; C. Kosyl 1976, s. 15; M. Pękalski 1952, s. 181). Wszystkie sugestie dotyczą lokalizacji na wschodnim brzegu rzeki Łady, na wyraźnie ukształtowanym cyplu lessowym (M. Pękalski 1952, s. 181; J. Górak 1990, s. 35). Niewątpliwie jest to lokalizacja słuszna

Ryc. 1. Goraj – średniowieczny topór.

odnośnie dworu nowożytnego zbudowanego w 1615 r. Niewykluczone też, że w tym samym miejscu stał wcześniej dwór w XVI czy XV w. Wydaje się natomiast, że we wczesnym średniowieczu i w XIV w., przy niespokojnym pograniczu polsko-ruskim, nękanym ciągłymi najazdami tatarskimi i ruskimi, grodu należałoby się spodziewać raczej na zachodnim brzegu rzeki chronionym rozległą zabagnioną doliną.

Na mapie topograficznej w skali 1: 10.000 na płn. od wsi Łada przy drodze przez rzekę, zlokalizowana jest nazwa „Stróża”. Nazwa ta funkcjonuje jeszcze w źródłach średniowiecznych przy podziale dóbr między Janem i Mikołajem Gorajskimi jako nazwa lasu (G. Jawor 1998, s. 57). Ponieważ nazwy służebne tego typu są wytworem okresu wczesnośredniowiecznego do XIII wieku, należy się liczyć z funkcjonowaniem na tym odcinku Łady strażnicy lub grodu wcześniejszego niż XIV w. Czy funkcjonował on na terenie wsi Chrzanów (G. Jawor 1998, s. 57) czy też na terenie dzisiejszej osady Goraj, trudno jest stwierdzić bez badań archeologicznych. Warto jednak zwrócić uwagę na miejsce znalezienia topora. Jest to skraj wyraźnego, choć niezbyt wysokiego cypla lessowego, na którym znajduje się również kościół, ulokowany na płn.-wsch. skraju tegoż cypla wy-

suniętego w stronę rzeki. Topór znaleziony został na znacznej głębokości w ciemnej (spalanej ?) ziemi, ciągnącej się pod budynkiem w stronę rynku. Być może jest to zasypane dziś zagłębienie – fosa. U podstawy stołu od strony rzeki widać jeszcze dzisiaj wyraźne zagłębienie ciągnące się na odcinku kilku metrów. Fosa mogła być później zniwelowana w związku z funkcjonowaniem średniowiecznego i nowożytnego miasta. Tak więc najstarszy gród być może został przeznaczony na lokalizację kościoła, gdy militarna funkcja tego miejsca straciła na znaczeniu, w związku ze zmianami granic oraz z unormowaniem się stosunków polsko-ruskich i polsko-litewskich za Kazimierza Wielkiego, Andegawenów i Jagiellonów.

Topór znaleziony w dawnej fosie (?) może świadczyć nie tyle o zagubieniu, co raczej odzwierciedlać burzliwe dzieje ziem nad Ładą w średniowieczu. Drobne wcięcia i spłaszczenia na ostrzu mogły powstać od uderzenia w inną broń.

Być może naświetliłyby tę kwestię badania powierzchniowe w ramach AZP, natomiast jej rozwiązania można się spodziewać tylko badaniami wykopaliskowymi lub przynajmniej odwiertami geotechnicznymi.

LITERATURA

- Głosek M.
1985 Militaria z grodziska w Plemiętach. Broń sieczna, drzewcowa i obuchowa, [w:] *Plemięta, średniowieczny gródek w ziemi chełmińskiej*, Warszawa-Poznań-Toruń.
1990 Broń drzewcowa i obuchowa, [w:] *Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1350-1450*, Łódź.
1996 *Późnośredniowieczna broń obuchowa w zbiorach polskich*, Warszawa-Łódź.
- Górak J.
1990 *Miasta i miasteczka Zamojszczyzny*, Zamość.
- Jawor G.
1997 Oblicze etniczne i rozwój osadnictwa okolic Goraja w późnym średniowieczu, *Reg. Lub.*, t. 6 (8), 1994-1996.
- Kosyl C.
1976 Osadnictwo na obszarze dawnego województwa lubelskiego w świetle badań nad nazwami miejscowymi, *R. Lub.*, R. 19, s. 9-19.
- Nadolski A.
1952 Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI i XII wieku, „*Acta Archaeologica Universitatis Lodziensis*”, nr 3.
- Pękalski M.
1952 W poszukiwaniu śladów grodziska w Goraju, pow. Biłgoraj, *ZOW*, R. 21, s. 16-19.
- Stankowa M.
1975 *Dawny powiat szczebrzeski w XIV-XVI wieku*, Warszawa.
- Żygulski Z. jun.
1985 *Broń w dawnej Polsce na tle uzbrojenia Europy i Bliskiego Wschodu*, Warszawa.

ZBIGNIEW WICHROWSKI

A MEDIAEVAL BATTLE AXE FROM GORAJ, BIŁGORAJ DISTRICT, LUBLIN VOIVODSHIP

In April 1999, the Museum in Kraśnik was given a mediaeval iron battle axe, which was found during construction works in Goraj, not far from the parish church. The axe has very close analogies among the items ascribed by A. Nadolski and M. Głosek to type Vd, which are typically dated to the 13th - 15th centuries. The formal and technical features of this item point to its military character. Axes like this one, with a rectangular

setting and a long chin are often represented in iconography of the 14th/15th centuries.

In the 14th century Goraj there was a royal stronghold which has not been located as yet. The character and the context of the finding may suggest that the battle axe was found in a former moat and the original stronghold could have been located on the spot of the present parish church and its vicinity which was later levelled out and utilised by the mediaeval city.

Muzeum Regionalne w Kraśniku